

УДК 342.4:321.01(474)"1918/1940"

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v105.2025.22>*О. П. Панасюк*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЛИТВИ, ЛАТВІЇ ТА ЕСТОНІЇ (1918–1940): ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ ТА ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Постановка проблеми. Конституційний розвиток Литви, Латвії та Естонії у 1918–1940 рр. є важливим об'єктом дослідження в межах історико-правової науки, оскільки він відображає ключові політичні трансформації у країнах Балтії в міжвоєнний період. Формування національних держав після розпаду багатонаціональних імперій супроводжувалося суттєвими викликами, включаючи політичну нестабільність, загрози зовнішнього втручання та адаптацію демократичних інститутів до нових політичних реалій. Попри спільні передумови виникнення державності, кожна з трьох країн сформувала унікальну модель розподілу владних повноважень, що обумовило різні траєкторії їхнього політичного розвитку. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу конституційних змін у зазначений період, що дає змогу оцінити їхній вплив на становлення політичних режимів, стабільність державного управління та особливості правової системи країн Балтії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика конституційного розвитку Литви, Латвії та Естонії висвітлюється у працях багатьох дослідників, зокрема у сфері історії держави і права. Так, Л.О. Попсуєнко та Н.Б. Капустіна у своїй праці [1] розглядають історичний досвід формування конституційних засад державності країн Балтії, акцентуючи увагу на їхньому загальному правовому фундаменті. Б.Й. Тищик у навчальному посібнику [2] аналізує розвиток правових систем європейських держав у XX столітті, приділяючи увагу змінам у конституційному ладі країн Балтії. А.М. Петрик у своєму дослідженні [3] деталізує політичні та правові аспекти державного устрою Литовської Республіки у міжвоєнний період, наголошуючи на еволюції виконавчої влади.

Джерельну базу дослідження складають офіційні документи, зокрема Конституція Литовської Республіки 1922 р. [4], Конституція Латвійської Республіки 1922 р. [6] та Конституція Естонської Республіки 1920 р. [7], що дають змогу простежити основні положення конституційного ладу цих держав та їхні структурні особливості.

Попри значний масив наукових праць, питання порівняльного аналізу конституційних моделей Литви, Латвії та Естонії залишається недостатньо дослідженим. Окремі аспекти, такі як функціонування парламентських систем, трансформація виконавчої влади та механізм стримувань і противаг, вимагають подальшого наукового опрацювання в контексті загальних тенденцій європейського конституціоналізму міжвоєнного періоду.

Метою дослідження є здійснення порівняльного аналізу конституційного розвитку Литви, Латвії та Естонії у 1918–1940 рр., виокремлення спільних та відмін-

них рис їхніх політичних систем та оцінка впливу конституційних змін на формування державного ладу.

Виклад основного матеріалу. Формування національної державності країн Балтії відбувалося під впливом глибоких політичних змін, спричинених Першою світовою війною, революційними подіями 1917 р. в Росії та загальними тенденціями розпаду багатонаціональних імперій. Становлення державності Литви у першій половині XX ст. було складним процесом, що проходив у контексті міжнародних конфліктів, революційних змін та боротьби за незалежність. Важливим етапом у цьому процесі стало проголошення Акта незалежності Литовської Республіки 16 лютого 1918 р. у Вільнюсі, що закріпило прагнення литовського народу до відновлення власної державності. Цей документ, прийнятий Литовською Тарібою (Радою Литви), офіційно засвідчив суверенітет Литви та її намір створити незалежну державу [1, с. 57].

Поразка Німеччини та її союзників у Першій світовій війні створила сприятливі умови для реалізації положень Акта 16 лютого. 11 липня 1918 р. було проголошено створення Литовського королівства, а на престол планувалося запросити німецького принца Вільгельма фон Ураха. Проте 2 листопада того ж р. рішення про монархічний устрій було скасоване, що свідчило про зміни у політичних орієнтаціях литовського керівництва [2].

Ситуація в країні ускладнилася після входу на її територію Червоної армії в листопаді 1918 р.. У грудні більшовицький Тимчасовий революційний робітничий уряд проголосив розпуск Литовської Таріби, встановлення влади рад та утворення Литовської Радянської Республіки. В січні 1919 р. радянські війська зайняли більшу частину території Литви, що супроводжувалося розпуском місцевих рад і створенням ревкомів, що діяли за радянським зразком. Військово-політична ситуація залишалася нестабільною, особливо в умовах громадянської війни в Росії, наступу армій Колчака, Денікіна, а також зростаючої загрози з боку польських військових формувань. У таких обставинах 27 лютого 1919 р. Литовська Радянська Республіка об'єдналася з Радянською Білоруссю, утворивши Литовсько-Білоруську Радянську Соціалістичну Республіку (Літбел), яка проіснувала лише до серпня 1919 р. [3, с. 218].

Водночас у Литві розпочався процес формування державних інституцій. Протягом перших шести місяців війни за незалежність відбулося становлення владної вертикалі Першої республіки. 4 квітня 1919 р., до проведення виборів в Установчі збори, було ухвалено тимчасовий порядок управління, який передбачав створення посади президента, обраного Радою. Першим президентом Литви став Антанас Сметона. Виконавча влада зосереджувалася у руках Кабінету міністрів на чолі з прем'єр-міністром, якому надавалися широкі повноваження [3, с. 15].

Влітку 1919 р. Червона армія була витіснена з території Литви, що дозволило розпочати подальші етапи державотворення. Незважаючи на це, частина території країни залишалася під контролем німецьких військ, що впливало на внутрішньополітичні процеси [2, с. 469]. Важливим кроком на шляху до конституційного оформлення державності стали вибори в Установчі збори 15 квітня 1920 р. На їх основі було закріплено статус Литви як демократичної республіки, а 2 червня

1920 р. ухвалено тимчасову Конституцію, що регламентувала основи політичної та правової системи країни.

Подальша міжнародна діяльність литовського керівництва була спрямована на досягнення дипломатичного визнання незалежності країни. У 1920-1922 рр. Литва отримала визнання з боку міжнародної спільноти, що закріпило її суверенітет [4]. Прийняття Конституції Литовської Держави у 1922 р. стало ключовим етапом у процесі розбудови незалежної держави, закріпивши її політичний устрій як парламентську республіку. Згідно з цим основним законом, законодавча влада належала Сейму, а виконавча – Президенту та Кабінету Міністрів. Парламент і Президент обиралися терміном на три роки, що забезпечувало періодичне оновлення влади та сприяло демократичному розвитку державного управління [2, с. 469].

Конституція закріпила за Сеймом статус основного інституту законодавчої влади Литовської Республіки, надавши йому центральне місце в системі державного управління. До його компетенції входило ухвалення законів, контроль за діяльністю виконавчої влади, затвердження державного бюджету, ратифікація міжнародних угод і прийняття рішень щодо оголошення війни та укладення миру. Вибори до парламенту здійснювалися на основі загального виборчого права, що відображало демократичні принципи, характерні для європейських республік того часу [5].

Виконавча влада в Литовській Республіці мала дуалістичну структуру. Президент, обраний Сеймом, виконував представницькі функції, а його повноваження у сфері державного управління були обмеженими. Основний обсяг виконавчих функцій покладался на Кабінет Міністрів, який очолював Прем'єр-міністр. Уряд здійснював безпосереднє управління державою, забезпечував реалізацію прийнятих парламентом законів і формував внутрішню та зовнішню політику країни. Ця модель політичної системи значною мірою ґрунтувалася на традиціях французького парламентаризму і відповідала загальноєвропейським тенденціям державотворення міжвоєнного періоду. Окреме місце в Конституції займали положення, що гарантували незалежність судової влади. Верховний Суд Литви визначався як головний судовий орган, відповідальний за розгляд справ найвищої юрисдикції. Крім того, адміністративні суди отримали повноваження контролювати законність актів виконавчої влади, що сприяло забезпеченню верховенства права та захисту прав громадян.

Особливу увагу в Конституції приділено механізму «стримувань і противаг», який запобігав узурпації влади однією з її гілок. Одним із ключових елементів цього механізму було право парламенту висловлювати вотум недовіри уряду, що могло спричинити його відставку. Водночас Президент мав право розпуску Сейму у випадку політичної кризи. Така система взаємодії державних інституцій забезпечувала політичний баланс і стабільність державного управління.

Таким чином, Конституція Литовської Держави 1922 р. закріпила парламентську модель управління, визначила розподіл владних повноважень і створила ефективний механізм взаємодії державних інституцій. Вона стала основою для подальшого розвитку правової системи Литви та забезпечення демократичного функціонування держави в міжвоєнний період. Проте стабільність цієї політичної

системи була недовгою. У 1926 р. внаслідок військового перевороту до влади прийшов Антанас Сметона, що призвело до встановлення авторитарного режиму [3]. Ця форма правління проіснувала до червня 1940 р., коли після висунення ультиматуму Радянським Союзом президент А. Сметона залишив країну.

Конституційний розвиток Литви продовжився у міжвоєнний період. 15 травня 1928 р. було прийнято другу Конституцію, яка закріплювала існуючу авторитарну систему. 12 травня 1938 р. було ухвалено третю Конституцію, яка мала на меті подальше зміцнення президентської влади. Однак процес конституційного розвитку Литви був перерваний у серпні 1940 р., коли після встановлення радянського контролю в країні набрала чинності Конституція Радянського Союзу, що означало повну зміну державного ладу [2].

Таким чином, формування литовської державності у період між двома світовими війнами було складним через боротьбу за незалежність, становлення демократичних інститутів та їх подальшу трансформацію в умовах авторитаризму. Конституційний розвиток Литви відображав загальні політичні тенденції регіону, де демократичні структури поступалися місцем сильній виконавчій владі, що призвело до втрати незалежності внаслідок міжнародних подій 1940 р. [4].

У 1915 р. Латвія опинилася в зоні бойових дій, що розділили її територію між російськими та німецькими військами. У вересні 1917 р. німецькі війська зайняли Ригу, а в лютому 1918 р. встановили контроль над усією територією Латвії [1, с. 57]. Ці події стимулювали активізацію боротьби між різними політичними силами, зокрема між буржуазно-демократичними та революційно-пролетарськими угрупованнями. У липні 1917 р. на Зборах представників латвійського народу було висунуто вимогу політичної автономії. У жовтні того ж р. було створено Латвійську Національну раду, яка об'єднала 39 представників політичних партій та громадських організацій, окрім комуністичних та німецьких груп. Результатом цих процесів стало проголошення 18 листопада 1918 р. незалежної Латвійської Республіки, що була визнана як суверенна держава. Латвійська Національна рада затвердила республікансько-демократичний устрій та сформувала тимчасовий уряд. Національна рада розробила Політичну Платформу, в якій було визначено ключові завдання: скликання Установчих зборів, закріплення демократичного устрою, гарантування прав національних меншин та стабільність соціально-економічної системи. Проте політична нестабільність призвела до загострення внутрішнього конфлікту. 17 грудня 1918 р. внаслідок революційних подій був утворений Тимчасовий робітничо-селянський уряд на чолі з П.І. Стучкою, який проголосив встановлення радянської влади [2, с. 428].

Наступним етапом стала конституційна реформа. 15 січня 1919 р. було ухвалено Латвійську радянську Конституцію, що базувалася на моделі Конституції РРФСР. У документі закріплювалися відносини між Латвією та радянською Росією, а також визначалася структура центральних і місцевих органів влади. Проте радянський режим виявився нетривалим. У травні 1919 р. він припинив своє існування, а у липні того ж р. влада перейшла до тимчасового уряду Карліса Улманіса [1, с. 57–58].

На початку 1920 р. розпочався новий етап політичної стабілізації. 31 грудня 1919 р. було відновлено дію дорадянських законів, а у квітні 1920 р. відбулися

вибори до Установчих зборів. 27 травня 1920 р. було ухвалено Декларацію незалежності Латвії, яка закріплювала її демократичний статус і визначала народ Латвії як єдине джерело суверенної влади. Наступним стратегічним завданням уряду стало досягнення міжнародного визнання. 26 січня 1921 р. Вища рада Антанти визнала Латвію та Естонію *de-jure* [1]. Пізніше, 22 вересня 1921 р., Латвія приєдналася до Ліги Націй, що сприяло її інтеграції у міжнародну політичну систему.

Конституційний процес продовжився прийняттям 1 червня 1920 р. тимчасової Конституції, що складалася з 12 статей. У ній були визначені відносини між Установчими зборами та Кабінетом міністрів, а також закріплювалися основні громадянські права [2]. Проте політична ситуація залишалася нестабільною, що позначилося на характері ухвалених правових актів.

Розробка повноцінної Конституції Латвії була покладена на Конституційні збори, до складу яких увійшли 150 депутатів, обраних шляхом загального голосування. Основний законопроект, розроблений Конституційним комітетом, мислив дві частини: перша регламентувала функціонування державних інституцій, а друга – права та обов'язки громадян. 15 лютого 1922 р. першу частину Конституції було ухвалено, тоді як друга частина була відхилена 5 квітня 1922 р. Остаточна Конституція набула чинності 7 листопада 1922 р. [6]. Конституція 1922 р. стала основоположним документом, який закріплював демократичний устрій Латвії. Вона відповідала принципам ліберально-демократичного конституціоналізму першої чверті XX століття, проте її дія була нетривалою. У 1934 р. внаслідок державного перевороту Карліса Улманіса функціонування Конституції було припинене. Новий політичний режим мав виразні авторитарні риси. Було розпущено парламент, а частину його депутатів заарештовано. Заборонено діяльність політичних партій, впроваджено політику етнічного націоналізму. Повноваження законодавчого органу були передані Кабінету міністрів, а проект нової Конституції так і не був реалізований. Встановлений правовий статус-кво зберігався до початку 1940-х років, коли Латвія втратила незалежність.

Формування та розвиток естонської державності визначалися як історичними правовими традиціями, так і національним рухом, що активізувався на початку XX століття. Важливими ідеологічними засадами цього процесу стали концепції «народної влади» та «суверенітету народу», що знайшли підтримку серед ліберальних інтелектуалів. До проголошення незалежності Естонія входила до складу Російської імперії як частина прибалтійських провінцій, зберігаючи обмежену адміністративну автономію. Згодом політика російського уряду спрямовувалася на скорочення цих прав, що викликало невдоволення серед місцевої еліти. Естонський національний рух довгий час обмежувався вимогами розширеного самоврядування, а питання незалежності стало актуальним лише в умовах Першої світової війни.

Першим кроком на шляху до незалежності стало прийняття Тимчасовим урядом Росії 30 березня 1917 р. «Постанови про тимчасовий порядок управління Естляндською губернією», що надавала певну автономію, хоча й не гарантувала повної політичної незалежності. Під час Національного конгресу, який відбувся в липні 1917 р., переважали ідеї федералізації з Росією, а не повного суверені-

тету. Однак уже 28 листопада 1917 р. Тимчасова Земська Рада (Маапяев) заявила про верховенство своєї влади в Естонії, хоча цей акт мав переважно символічне значення, оскільки реальний контроль над територією перейшов до більшовиків [1].

Остаточний розрив із Росією відбувся 24 лютого 1918 р., коли Естонський Комітет порятунку проголосив незалежність країни, ухваливши «Маніфест до всіх народів Естонії». У документі було закріплено основи демократичного ладу, визначено необхідність виборів до Установчих зборів на основі загального виборчого права, а також проголошено громадянські свободи, культурну автономію для національних меншин і плани проведення земельної реформи. Незважаючи на окупацію Естонії німецькими військами, цей маніфест став відправною точкою у процесі формування незалежної держави [2].

Важливим етапом становлення естонської державності стало ухвалення першої Конституції 15 червня 1920 р., яка набула чинності 21 грудня того ж року [7]. Основним принципом конституційного ладу було визнання народного суверенітету відповідно до ідей Ж.-Ж. Руссо. Державна влада поділялася на три гілки – законодавчу, виконавчу та судову, однак із суттєвим домінуванням парламенту (Рійгікогу), що отримав практично необмежений контроль над іншими органами державної влади [2, с. 301]. Виконавча гілка влади була значною мірою підпорядкована парламенту, оскільки уряд не мав незалежних повноважень, а його діяльність визначалася рішеннями Рійгікогу. Судова влада також не була повністю незалежною, оскільки суддів призначав парламент, що ставило під сумнів принцип розподілу влади.

Через слабкість виконавчої влади уряди змінювалися надто часто, що спричиняло політичну нестабільність. Відсутність врівноваженого механізму стримувань і противаг призвела до значних проблем у державному управлінні. З огляду на ці недоліки в 1933 р. на референдумі була ухвалена нова Конституція, яка передбачала посилення виконавчої влади та створення посади глави держави з реальними повноваженнями. Нова Конституція набула чинності 24 січня 1934 р. і фактично започаткувала перехід до авторитарного режиму. Зміни у конституційному ладі супроводжувалися скороченням складу парламенту до 50 членів та встановленням домінуючої ролі глави держави, який отримав значні виконавчі повноваження, зокрема право видавати закони у формі декретів та призначати міністрів без згоди парламенту [7]. Використовуючи ці механізми, 12 березня 1934 р. Костянтин Пятс здійснив безкровний переворот, що призвів до фактичного припинення дії демократичних інститутів і встановлення авторитарного правління.

Наступний етап конституційного розвитку розпочався з ухвалення третьої Конституції 1 січня 1938 р.. Документ запроваджував двопалатний парламент, що складався з Державної думи (нижньої палати) та Державної ради (верхньої палати), члени якої призначалися главою держави та обиралися представниками професійних і територіальних самоврядувань. Виборча система передбачала перехід від загальних виборів до мажоритарної системи, що значно послабило вплив політичних партій. Главу держави тепер обирали не громадяни, а спеціально створені виборчі органи, що ще більше звужувало демократичний процес [2]. Незважаючи на формальне збереження парламентаризму, Конституція 1938 р. фактично

закріпила корпоративну державу, у якій головна роль належала главі держави. Президент отримав право призначати уряд, розпускати парламент та видавати закони без узгодження з законодавчою владою. Парламент втратив свої традиційні важелі впливу на виконавчу владу, а система безпосередньої народної участі, включаючи референдуми та ініціативи, була значно обмежена [1].

Остаточний крах демократичних реформ у країнах Балтії відбувся після підписання 23 серпня 1939 р. Пакту Молотова-Ріббентропа, за яким Естонія потрапила до сфери впливу Радянського Союзу. У червні 1940 р. радянські війська окупували територію країни, що призвело до ліквідації незалежності та включення Естонії до складу СРСР. Таким чином, процес становлення естонської державності, розпочатий у 1918 р., був перерваний майже на півстоліття, а конституційний лад, закріплений у 1920-1938 роках, припинив своє існування.

Тепер проаналізуємо спільні та відмінні риси конституційних основ державності Литви, Латвії та Естонії у 1918–1940 роках. Конституційний розвиток цих трьох країн був зумовлений схожими історичними обставинами, проте мав певні відмінності, що відображали специфіку їхньої внутрішньої політики та особливості державного управління.

По-перше, всі три країни здобули незалежність після розпаду Російської імперії та німецької окупації під час Першої світової війни. Проголошення незалежності Литви (16 лютого 1918 р.), Естонії (24 лютого 1918 р.) та Латвії (18 листопада 1918 р.) супроводжувалося необхідністю створення державних інституцій з нуля, оскільки до того часу національні уряди не існували. По-друге, початкові етапи конституційного процесу в усіх трьох країнах характеризувалися прийняттям тимчасових конституцій або установчих документів, що визначали основи державного устрою. У Литві першою такою конституцією стала тимчасова Конституція 1920 р., у Латвії аналогічну функцію виконувала тимчасова Конституція 1920 р., а в Естонії – Маніфест про незалежність 1918 р., що заклав фундамент для подальшого конституційного розвитку. По-третє, Литва, Латвія та Естонія у своїх конституціях 1920–1922 рр. закріпили принцип парламентської республіки. У всіх трьох країнах законодавча влада була зосереджена в руках однопалатного парламенту: у Литві – Сейму, у Латвії – Сейму, а в Естонії – Рійгікогу. Парламентські вибори проводилися на основі загального, рівного, прямого і таємного голосування, що відповідало демократичним принципам того часу. По-четверте, виконавча влада в усіх трьох державах спочатку мала обмежені повноваження. Президент у Литві та Латвії обирався парламентом і мав здебільшого представницькі функції. В Естонії, за Конституцією 1920 р., інститут президента взагалі не передбачався, а роль глави держави виконував прем'єр-міністр, що робило естонську систему ще більш парламентською. По-п'яте, у конституціях усіх трьох країн були закріплені демократичні свободи, гарантії прав національних меншин, незалежність судової влади та принципи верховенства права.

Незважаючи на подібності, між конституційними моделями трьох країн існували суттєві відмінності. По-перше, різниця полягала в балансі між гілками влади. В Естонії за Конституцією 1920 р. парламент мав абсолютний контроль над урядом, що фактично позбавляло виконавчу владу незалежності та стабільності. Це

стало однією з причин частих політичних криз і згодом було змінено в Конституції 1933 р. Литва та Латвія мали більш збалансовану систему, хоча і тут парламент мав домінуючу роль.

По-друге, президентська влада в Латвії та Литві була слабшою, ніж у Литві після 1926 р. та в Естонії після конституційних змін 1933 р. Якщо у Конституції Латвії 1922 р. президент був майже церемоніальною фігурою [6], то в Литві після перевороту 1926 р. президент Антанас Сметона отримав широкі повноваження, а в Естонії після 1934 р. глава держави фактично став ключовою фігурою у політичній системі.

По-третє, у питанні судової влади Литва мала найбільш розвинену систему незалежного судочинства. Верховний Суд Литви мав значні повноваження, а адміністративні суди могли переглядати рішення виконавчої влади. У Латвії судова система також була незалежною, хоча парламент мав певний вплив на призначення суддів. В Естонії незалежність судової влади була найменш гарантованою, оскільки суддів призначав парламент, що викликало певні сумніви щодо їхньої об'єктивності.

По-четверте, механізм стримувань і противаг функціонував по-різному в трьох країнах. У Литві парламент мав можливість висловлювати недовіру уряду, що могло призвести до його відставки, проте президент не мав значних засобів впливу на парламент до 1926 р. У Латвії та Естонії парламент також мав значний вплив, але через відсутність сильного виконавчого органу державне управління часто зазнавало криз.

Усі три країни в середині 1930-х років зазнали відходу від парламентської демократії та встановлення авторитарного режиму. У Литві це сталося в 1926 р., коли після перевороту Антанас Сметона отримав всю повноту влади, а Конституція 1928 р. оформила новий політичний лад. У Латвії державний переворот Карліса Улманіса у 1934 р. поклав край парламентському правлінню, а країна перейшла під особисту диктатуру Улманіса без будь-яких конституційних змін. В Естонії конституційні реформи 1933 р. спочатку легітимізували посилення виконавчої влади, проте в 1934 р. Костянтин Пятс фактично скасував демократичні механізми і встановив авторитарний режим, який було закріплено Конституцією 1938 р.

Незважаючи на певні відмінності в розвитку державного ладу, усі три країни втратили незалежність у 1940 р. внаслідок радянської окупації. Пакт Молотова-Ріббентропа 1939 р. поділив Східну Європу між Німеччиною та СРСР, після чого влітку 1940 р. Литва, Латвія та Естонія були включені до складу Радянського Союзу, а їхні конституції та державний лад ліквідовані.

Висновки. Таким чином, конституційний розвиток Литви, Латвії та Естонії у 1918–1940 роках відзначався як спільними рисами, так і суттєвими відмінностями. Всі три країни обрали парламентську республіку, але реалізація цього принципу виявилася неоднаковою. Литва та Латвія мали схожі політичні моделі з обмеженим президентом, тоді як Естонія спочатку запровадила крайній парламентаризм, що згодом було виправлено конституційною реформою. Відсутність стабільності та сильного виконавчого органу в усіх трьох країнах сприяла переходу до авторитарних режимів у 1930-х роках, що, однак, не змогло запобігти їхньому захопленню Радянським Союзом у 1940 р.

Література

1. Попсуєнко Л. О., Капустіна Н. Б. Історичний досвід конституційних засад становлення національної державності країн Балтії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 57–60. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/11>.
2. Тищик Б. Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Новітній час (1918 р. – початок ХХІ ст.): навч. посібн. Львів: Світ, 2016. 720 с.
3. Петрик А. М. «Світло та тіні» Першої республіки: Литовська держава у 1918–1940 роках. Херсон: Гілея, 2018.
4. Панасюк О. Боротьба за незалежність та соборність Литви в 1918–1923 рр.: конфлікт міжнародних інтересів. Буковинське народне віче: сто років від ідеї до реалізації: Збірник тез міжнародної наукової конференції (м. Чернівці, 1–2 листопада 2018 р.). Чернівці: Технодрук, 2018. С. 89–91.
5. Конституція Литовської Республіки від 1.08.1922 р. Центральний Державний Архів Литви. Ф. 383. Оп. 7. Сп. 39. Арк. 150–157. URL: <https://eais.archyvai.lt/repo-ext/view/1247294>.
6. Конституція Латвійської Республіки. 15.02.1922. *Latvijas vstnesis*. № 43. 1993. С. 3–4. URL: <https://www.vestnesis.lv/ta/00id/57980-latvijas-republikas-satversme>.
7. Конституція Естонської Республіки: прийнята Установчими зборами 15 червня 1920 року, прийнята і доповнена референдумом 14, 15 і 16 жовтня 1933 р. Таллінн: J. O'Ploomruu, 1934. 16 с. URL: <https://www.digar.ee/arhiiv/ru/raamatud/50091>.

Анотація

Панасюк О. П. Конституційний розвиток Литви, Латвії та Естонії (1918–1940): порівняльний аналіз державного устрою та політичних трансформацій. – Стаття.

У статті здійснено комплексний аналіз конституційного розвитку Литви, Латвії та Естонії у 1918–1940 рр. у контексті політичних трансформацій, що відбувалися після розпаду Російської імперії, завершення Першої світової війни та здобуття незалежності країнами Балтії. Досліджено правові засади становлення національних державних інституцій, їхню конституційну еволюцію, особливості розподілу владних повноважень та специфіку механізму стримувань і противаг у різних моделях державного устрою.

На основі аналізу конституцій Литви (1922), Латвії (1922) та Естонії (1920) визначено ключові особливості закріплення принципів парламентаризму, функціонування законодавчої, виконавчої та судової влади, а також встановлення демократичних інститутів у кожній із країн. Виокремлено спільні риси, зокрема проголошення парламентської республіки, загальне виборче право та гарантії демократичних свобод, а також відмінності, пов'язані з рівнем політичної стабільності, балансом між гілками влади та роллю президента у системі державного управління.

Особливу увагу приділено причинам і механізмам переходу країн Балтії до авторитарних форм правління у 1930-х рр. Проаналізовано процес концентрації влади у виконавчих органах, обмеження парламентських повноважень та скасування демократичних процедур, що стало наслідком як внутрішніх політичних криз, так і зовнішніх загроз. Окреслено взаємозв'язок між посиленням президентської влади в Литві та Естонії, відмовою від парламентаризму в Латвії та загальними тенденціями конституційного розвитку в європейських державах міжвоєнного періоду.

Розглянуто наслідки пакту Молотова-Ріббентропа 1939 р. та радянської окупації країн Балтії у 1940 р., що призвело до припинення дії національних конституцій та ліквідації незалежності держав. Визначено ключові фактори, що сприяли ослабленню суверенітету Литви, Латвії та Естонії, зокрема політичну нестабільність, незавершеність демократичних реформ, відсутність ефективних механізмів захисту державності.

Результати дослідження дозволяють оцінити еволюцію конституційного ладу країн Балтії в міжвоєнний період, виявити їхні особливості у порівнянні з іншими європейськими державами та простежити вплив історичних правових традицій на подальший розвиток національних правових систем. Отримані висновки можуть бути використані для розширення наукового дискурсу щодо історичних моделей парламентаризму, конституційного права та політичних трансформацій у Центрально-Східній Європі першої половини ХХ ст.

Ключові слова: Конституція, суверенітет, законодавча влада, виконавча влада, парламент, правова система, демократичні інститути.

Summary

Panasiuk O. P. Constitutional development of Lithuania, Latvia, and Estonia (1918–1940): a comparative analysis of state structure and political transformations. – Article.

The article provides a comprehensive analysis of the constitutional development of Lithuania, Latvia, and Estonia from 1918 to 1940 in the context of political transformations following the collapse of the Russian Empire, the end of World War I, and the Baltic states' attainment of independence. The study examines the legal foundations of national state institutions, their constitutional evolution, the distribution of governmental powers, and the specific features of checks and balances in different models of state governance.

Based on an analysis of the constitutions of Lithuania (1922), Latvia (1922), and Estonia (1920), the study identifies key features in the entrenchment of parliamentary principles, the functioning of legislative, executive, and judicial branches, as well as the establishment of democratic institutions in each country. Common elements are highlighted, including the proclamation of a parliamentary republic, universal suffrage, and guarantees of democratic freedoms, alongside differences related to political stability, the balance of power among government branches, and the role of the president within the system of governance.

Special attention is given to the causes and mechanisms of the Baltic states' transition to authoritarian rule in the 1930s. The article analyzes the process of power concentration within executive institutions, the limitation of parliamentary authority, and the abolition of democratic procedures, which resulted from both internal political crises and external threats. It outlines the correlation between the strengthening of presidential power in Lithuania and Estonia, the abandonment of parliamentarism in Latvia, and broader trends in constitutional development across European states during the interwar period.

The study also examines the consequences of the Molotov-Ribbentrop Pact of 1939 and the Soviet occupation of the Baltic states in 1940, which led to the suspension of national constitutions and the loss of state independence. Key factors contributing to the weakening of Lithuanian, Latvian, and Estonian sovereignty are identified, including political instability, the incomplete implementation of democratic reforms, and the absence of effective mechanisms for safeguarding statehood.

The findings of this research contribute to the understanding of the evolution of the constitutional order in the Baltic states during the interwar period, highlighting their distinctive characteristics in comparison to other European nations. Moreover, the study traces the impact of historical legal traditions on the further development of national legal systems. The conclusions drawn can be utilized to expand scholarly discourse on historical models of parliamentarism, constitutional law, and political transformations in Central and Eastern Europe in the first half of the 20th century.

Key words: Constitution, sovereignty, legislative power, executive power, parliament, legal system, democratic institutions.